

Slovník důležitých pojmů a definic

Pokud není uveden zdroj jde o definici vlastní či definici složenou z několika zdrojů

ABUNDANCE

Početnost. Množství jedinců určitého druhu na jednotku plochy nebo objemu

ALBEDO

Způsobilost různých druhů zemského povrchu odrážet záření slunce. Například albedo čerstvě napadaného sněhu je 0,8 -0,85, zorané černozemě je 0,1

ALOCHTONNÍ ORGANISMY

Druhy (taxony), které se vyskytují mimo místa svého vzniku a původního rozšíření (u nás např. trnovník akát, kukuřice, muflon). Těž ve fytoecologii neofyty.

ALOPATRIE

Situace, kdy druhy mají navzájem oddělené areály rozšíření. Viz sympatrie

ANTROPICKÝ, ANTROPOGENNÍ

přívlastek antropický označuje bezprostřední vliv působení člověka na okolní prostředí. Antropogenní znamená takové působení, které je přímo nebo nepřímo spojeno s lidskou činností.

ANTROPOCENÓZA

lidskými zásahy významně ovlivňovaná biocenoza; společenstvo organismů, za jehož vznik či neustálé udržování odpovídá člověk. Nebývá stabilní a často podléhá změnám; pokud je ponechána vlastnímu osudu, uplatňuje se sukcese. (Kolektiv 1998)

AREÁL

území, oblast zeměpisného rozšíření určité systematické jednotky (druhu, rodu ap.), popř. určitých společenstev. Typy areálů: kosmopolitní, endemický, disjunktivní – nesouvislý, reliktní, refugium.

ARTEFAKT

(z lat. arte factus, uměle udělaný) je termín, který použil J. Huxley a označuje libovolný objekt nebo proces, který vznikl lidskou činností. V conservation biology se používá jako označení jevu, který způsobil člověk svoji činností a nebo samotným výzkumem

AUTOCHTONNÍ ORGANISMY

Taxony, které se vyskytují v místech svého vzniku, vývoje nebo původního rozšíření (v České republice např. buk lesní, dub zimní, bobr evropský)

ATMOSFÉRA

Vzdušný obal země, dělí se na další vrstvy troposféra, stratosféra

AZONÁLNÍ EKOSYSTÉMY

Vyskytují se napříč klimatickými zónami, jsou limitovány edafickými a hydrickými podmínkami

BIOCENOLOGIE

Část ekologie studující společenstva organismů v přírodě

BIOCENÓZA

společenstvo, soubor populací všech druhů rostlin, živočichů a mikroorganismů obývajících určitý biotop (Pelikán 1992). Živá část ekosystému určitého druhového složení, s vazbami mezi druhy a se schopností autoregulace. Charakterizuje ji patrovitost, opakování jevů v určitém sledu, sukcese ekologická a další jevy. (Kolektiv, 1998)

BIOCENTRUM

část (výsek, segment) krajiny, která svou velikostí a příhodným stavem ekologických podmínek umožňuje existenci přirozených společenstev. Biocentra jsou důležitou funkční součástí ÚSES. Pojem biocentrum je zkráceným vyjádřením pro centrum druhové rozmanitosti .

BIOCIDY

souhrnné označení pro látky, které ničí živé organismy; mohou být přírodního původu nebo jsou vyrobeny a používány člověkem

BIOGEOGRAFICKÁ OBLAST

Územní celek, který se významně liší strukturou své bioty od všech ostatních oblastí. Každá oblast je definována především na základě výskytu endemických taxonů. Je průnikem zoogeografických a fyto geografických oblastí.

BIOINDIKÁTOR

živý organismus, který svým výskytem dokládá přítomnost některého činitele v určitém biotopu označuje určité vlastnosti prostředí (Braníš 1997), např.: vyšší obsah dusíku v půdě - kopřiva dvoudomá, bez černý; čisté podzemní a pramenité vody - skřípina lesní, řeřišnice hořká; sešlapávané půdy - jitrocel větší, jílek vytrvalý; apod. Příklady živočišných bioindikátorů čistějších vod :rak říční, blešivec potoční

BIOKORIDOR

výsek, (segment) krajiny, který umožňuje přemísťování (migraci) a kontakty organismů, a propojuje jednotlivá biocentra do vzájemně se ovlivňujícího územního systému.

BIOM

soubor ekosystémů suchozemského nebo oceánického biocyklu určité geografické zóny s charakteristickým typem vegetace a fauny, odpovídající určitým podmínkám prostředí. Biom je ekosystém regionálního rozsahu. Klasifikace biomů v podstatě odpovídá většinou tzv. vegetačním zónám Země (tajga, tundra, opadavý les, savana, poušť)

BIOTOP

Má dva významy :

1. soubor veškerých neživých (abiotických) a živých (biotických) činitelů, které na konkrétním místě ve vzájemném působení vytvářejí životní prostředí určitého jedince, druhu, společenstva. Biotop je takové místní prostředí - stanoviště, které splňuje nároky příznačné pro druhy rostlin, živočichů nebo biocenoz. Pojem biotop se vztahuje ke konkrétnímu druhu či společenstvu, např. biotopem blatouchu bahenního jsou prameniště potoků, charakteristické podmínky poskytuje biotop listnatého lesa apod. (Máchal, Husták, 1997) Stanoviště, v němž žije určitý organismus nebo společenstvo. Biotop daného druhu zahrnuje podnebí, půdní podmínky i vlivy ostatních organismů biocenózy, v níž tento druh žije. Shrnuje tedy jak abiotické, tak i biotické vlastnosti prostředí; životní prostor organismu nebo společenstva (Kolektiv, 1998)

2. soustava živých a neživých složek zahrnující všechny organismy na určitém území v jejich vzájemných vztazích a ve vztazích s fyzikálními a geochemickými činiteli prostředí. Biotopy se vyvíjejí v určitém prostoru a čase. Mají určité charakteristiky (např. rostlinné společenstvo-fytocenozu, ptačí společenstvo -ornitocenozu, geomorfologickou charakteristiku - jeskyně) které jeden biotop odlišuje od jiného. V tomto smyslu je pojem biotop téměř shodný s pojmem ekosystém a však bez hierarchické struktury. Můžeme mluvit o ekosystému jednoho údolí, celého státu, kontinentu i o ekosystému celé planety. Biotop planety či kontinentu je však nesmysl. Tento význam je užíván zejména v souvislosti s mapováním pro účely ochrany přírody
Zkáceně : stanoviště druhu nebo stejnorodé území obývané určitou biocenózou

BIOSFÉRA

povrchová část Země obývaná organismy. Zahrnuje jak oblast jejich rozšíření, tak i hmotu samu včetně interakce živé a neživé hmoty. Horní hranici biosféry tvoří troposféra (asi 11 km nad povrchem Země), dolní hranici nejhlubší oblasti oceánu (asi 10 km).

BIOSFÉRIKÁ REZERVACE

Chráněné území většího rozsahu s vysokou diverzitou, jedinečnou květenou, zvěřenou, popř. geologickou skladbou. Má reliktní význam z hlediska celé biosféry,. Slouží jako vzorek původní krajiny a je pokladnicí genofondu rostlin a živočichů.

BLOKOVANÁ SUKCESE

Nastává, když alespoň jeden z faktorů abiotického prostředí zablokuje další sukcesní vývoj. Například edafický klimax. Sukcese může být blokována také lidskou činností, např. kosením.

CENÓZA

Společenstvo, viz biocenoza

CONSERVING OF BIODIVERSITY - zachování biodiverzity (aktivní přístup).

ČERVENÁ KNIHA

obsahuje zpravidla i informace o bionomii ohrožených druhů, nejdůležitějších činitelích, které je ohrožují, a návrhy, jak stupeň ohrožení daného druhu zmenšit. Na začátku sestavovány na základě názorů jednotlivých odborníků. Později vznikl propracovaný systém kritérií, na jejichž základě jsou jednotlivé druhy zařazovány do příslušných kategorií. 1969 - první červená kniha celosvětově ohrožených druhů

ČERVENÉ SEZNAMY

jsou právně nezávazné soupisy ohrožených druhů nebo poddruhů, zpracované odborníky na základě aktuálních dostupných informací. Již na začátku 60. let 20. století - nápadný úbytek četných druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů. 1962 přišel jeden ze zakladatelů soudobé druhové ochrany Peter Scott s myšlenkou sestavit celosvětový soupis vyhubených, vymizelých a ohrožených druhů živočichů.

DISTURBANCE

Narušování krajiny (záplavy, sopečná činnost, větrné smršti ap.) či vyrušování společenstev. V ekologii rostlin se jedná o destrukci či likvidaci rostlinné biomasy (Míchala 1994 ,Pelikána1992) např. pastvou, sešlapem, holosečí lesního porostu, požárem, vodní erozí, záplavami apod.)

DIVERZITA (BIODIVERZITA)

druhov^á rozmanitost společenstva; posuzuje se především ze dvou stránek - jako **druhov^á bohatost** (pestrost) se vyjadřuje podílem mezi celkovým počtem druhů a celkovým počtem jedinců (index druhové bohatosti) a jako **vyrovnanost** (rovnoměrnost) v poměrném zastoupení jedinců mezi zastoupenými druhy navzájem. V přirozených *ekosystémech* může vyšší diverzita znamenat i vyšší stabilitu, avšak diverzitu ekosystémů nelze považovat za jednoznačné kritérium pro hodnocení jejich stability.(Máchal,Husták 1997). Biologická rozmanitost, různorodost; rozmanitost organismů na všech úrovních organizace bioty – bohatství druhů (Kolektiv,1998) Zkáceně : Poměr počtu druhů k počtu jedinců v území. (Klatzel 2001)

DOMINANCE

Ve fytocenologii pokryvnost jedinců určité populace v procentech, v zoocenologii početnost jedinců určité populace vzhledem k početnosti ostatních (v procentech)

DRUHOVÁ OCHRANA

Ochrana biodiverzity zaměřená především na ochranu jednotlivých ohrožených druhů. Řídí se většinou podle zpracovaného záchranného programu

EKOLOGICKÁ ROZMANITOST

Stav ekosystému nebo krajiny, charakterizovaný co největším počtem druhů organismů a co nejrozmanitější strukturou (v ekosystému) nebo co největším počtem rozmanitých ekosystémů (v krajině). Pojem totožný s pojmem biodiverzita (Kolektiv 1998)

EKOLOGICKÁ STABILITA schopnost *ekosystému* přetrvávat i za působení rušivého vlivu a obnovovat své podstatné znaky v podmínkách narušování zvenčí (podle MÍCHALA, 1994). Úroveň stability je charakterizována **odolností** proti vychýlení (**rezistence**) a **pružností**, tj. schopností ekosystému vracet se do původního stavu (**resilience**). Stupeň stability zemědělského ekosystému (agroekosystému) je dán množstvím dodatkové energie (nafta, hnojiva, pesticidy atd.) potřebným k udržení nebo podpoře samoregulačních mechanismů. "Ekologická stabilita ekosystému je převrácenou hodnotou k vkladům lidské práce nezbytným na jeho udržení a regulaci." (Míchal, 1992).

"Ekologická stabilita je schopnost ekosystému vyrovnávat změny způsobené vnějšími činiteli a zachovávat své přirozené vlastnosti a funkce." (Zákon č. 17/92 o životním prostředí, § 4.) Podle Míchala (1994) může být dosahována jak při velké druhové diverzitě s vyhraněnými nároky členů biocenózy, tak při malé diverzitě druhů, jejichž nároky, resp. ekologická valence, jsou široké a málo vyhraněné.

Stav ekosystému nebo krajiny charakterizovaný schopností vyrovnávat vnější vlivy (vyvolané zpravidla činností člověka) a vnitřní vlivy bez citelného a dlouhodobého poškození. Jako ekologicky stabilní se označují ekosystémy a krajinné celky blízké přirozenému stavu. (Kolektiv, 1998)

EKOLOGICKÁ ÚJMA

ztráta nebo oslabení přirozených funkcí ekosystémů, vznikající poškozením jejich složek nebo narušením vnitřních vazeb a procesů v důsledku lidské činnosti. (Zákon č. 17/92 o životním prostředí, § 10.) Újma se finančně určuje jen obtížně - většinou jako kompenzace. Odstranění následků se stanovuje na základě § 86 zákona 114 /92 Sb. Jestliže uvedení do původního stavu není možné a účelné, může orgán ochrany přírody uložit povinnému, aby provedl přiměřená náhradní opatření k nápravě. Jejich účelem je kompenzovat, byť jen zčásti, následky nedovoleného jednání. Uložení povinnosti uvedení do původního stavu či náhradního opatření není dotčena povinnost náhrady škody podle jiných předpisů ani možnost postihu za přestupek nebo protiprávní jednání či trestný čin. Výše ekologické újmy stanovená kompenzačními opatřeními nebo vyčíslená finančně nemá žádný vztah k výši případně udělené pokuty.

EKOLOGICKÁ ŠKODA

finanční ohodnocení (ocenění) poškození způsobené na ekosystémech či druzích (poškození přírody) . Vesměs jde o škody zaviněné člověkem ať již úmyslně a nebo z nedbalosti. Škodu je možné vymáhat na základě stanovení hodnoty živočicha či rostliny, které byly usmrceny či hodnotě biotopu (ekosystému) který byl zničen nebo poškozen. Tato hodnota musí být stanovena znalcem, protože neexistuje žádný zvláštní předpis, který by jejich hodnotu stanovil

EKOLOGICKÁ VALENCE

Míra přizpůsobení (adaptace) druhu ekologickým podmínkám (tolerance je něco jiného).

Termín ekologická valence se vztahuje k určitému faktoru prostředí. Vyjadřuje rozpětí (šíři) tohoto faktoru (např. teploty), případně šíři celého souboru faktorů, ve kterém může daný druh organismu úspěšně existovat. Rozsah kteréhokoliv faktoru prostředí, kterému se organismus přizpůsobuje.

EKOLOGICKÁ TOLERANCE

S problematikou adaptací organismů na podmínky prostředí souvisejí pojem tolerance organismu. Vyjadřuje **průběh odpovědi organismu na působení daného faktoru**. Vztah mezi šíří ekologického faktoru příznivého pro život a tolerancí poprvé vyjádřil Shelford (1913) a nazval jej zákonem tolerance. Práví se v něm, že daný druh toleruje určité rozpětí ekologického faktoru (např. teploty). Nejlépe prospívá tehdy, působí-li vnější vlivy v rozsahu optimálních hodnot. Čím více se od nich organismus odchyluje k pesimu (ať už minimu či maximu), tím více se jeho schopnost tolerance postupně snižuje. Překročení dolního či horního pesima znamená zánik daného organismu. Oba extrémy jsou tedy pro daný organismus stejně limitující.

EKOLOGIE

Má dva významy :

1. **věda** zkoumající vzájemné vztahy mezi živými organismy i vzájemné vztahy těchto organismů k jejich prostředí; nauka o souvislostech v přírodě; věda o ekosystémech (Máchal, Husták, 1997) Věda zkoumající vztahy organismů k vnějšímu prostředí a vztahy organismů navzájem (včetně člověka). Patří mezi základní biologické disciplíny a zároveň je vědou interdisciplinární; poskytuje teoretický základ všem aktivitám vedoucím k ochraně životního prostředí. Ekologie obecná se zabývá obecnými přírodními zákonitostmi, které objasňuje, třídí a shrnuje; získané poznatky uplatňuje při sestavování syntetických závěrů. Sleduje tři základní úrovně: jedince (autekologie), populaci (demekologie) a společenstvo nebo ekosystém (synekologie). Ekologie speciální se zaměřuje na vybrané problémy mikroorganismů, rostlin a živočichů na různých ekologických úrovních (zabývá se např. ekologií drobných zemních savců žijících na výsypkách po hnědouhelné těžbě).

2. aplikovaná ekologie , čili **činnost člověka** většinou charakterizována jako ochrana přírody a nebo ochrana životního prostředí. Tento výraz v našem jazykovém prostředí nahradil termín „související s ochranou životního prostředí“, pro jeho mnohoslovnost a nedokázal ho vytlačit nově prosazovaný termín environmentalistika.

Autorství termínu je zpravidla připisováno E. Haeckleovi (1866). Avšak termín použil H.D. Thoreau v dopise z roku 1858, kde ho ovšem nevysvětluje, takže adresátovi musel být zřejmý. (Hadač, 1982)

EKOSYSTÉM

funkční soustava živých a neživých složek zahrnující všechny organismy na určitém území v jejich vzájemných vztazích a ve vztazích s fyzikálními a geochemickými činiteli prostředí). V každém e. je možno rozlišit výrazné **potravní (trofické) a energetické vazby**. Všechny složky jsou vzájemně propojeny výměnou, resp. **koloběhem látek**, jednosměrným **tokem energie** . Dalšími důležitými znaky ekosystémů jsou **neustálý vývoj** a **samoregulace**, která podmiňuje *stabilitu* ekosystému. Příkladem ekosystému mohou být: osamělý strom se všemi jeho stálými obyvateli, smíšený různověký les, potok, jezero, oceán apod. (Máchal, Husták, 1997)

"Ekosystém je funkční soustava živých a neživých složek životního prostředí, jež jsou navzájem

spojeny výměnou látek, tokem energie a předáváním informací a které se vzájemně ovlivňují a vyvíjejí v určitém prostoru a čase." (Zákon č. 17/92 o životním prostředí, § 3.)

Ekosystém je strukturním a funkčním celkem, složeným ze všech živých organismů a abiotického prostředí v daném časoprostoru (Jeník 1995).

Hranice ekosystémů jsou v přírodě většinou neostré, vedle přirozených ekosystémů existuje celá škála ekosystémů do různé míry degradovaných, tj. ovlivněných člověkem. Tento typ ekosystémů ve střední Evropě naprosto převládá. Klasifikace degradovaných ekosystémů a stanovení jejich hranic je ještě obtížnější než u přirozených ekosystémů. Ekosystémy nemají obdobnou identitu jako geny a druhy, jsou spíše koncepčními entitami, které neexistují v přírodě jako diskrétní jednotky, navíc se mění během sukcese a degradace. Tedy, ačkoli termíny, jako ekosystémy, biotopy, habitaty, společenstva, biomy, biocenózy jsou široce používány, jejich klasifikace a vymezení jsou spojeny s problémy.

EKOTON

pásové (lemové, okrajové, přechodové) společenstvo na styku dvou různých společenstev, např. louka - les, s charakteristickými životními podmínkami. (Begon, Harper, Townsend 1997)

Ekoton obsahuje druhy mikroorganismů, hub, rostlin a živočichů z obou sousedních společenstev, ale i další druhy, vyskytující se právě v ekotonech - např. na rozhraní lesa a louky sídlí plšík lískový, linduška lesní; v těsné blízkosti vodních toků se vyskytuje užovka podplamatá, píšík obecný atp. V ekotonu se projevuje tzv. okrajový účinek (ekotonový efekt) spočívající ve zvýšené druhové pestrosti a hustotě oproti okolním společenstvům, což do značné míry souvisí se *stabilitou* krajiny. (Braniš, 1997)

Je zajímavé si uvědomit, že velká část ekotonových společenstev v naší krajině má původ v činnosti člověka - je *antropogenního* původu - např. kácení lesních porostů a dobývání pařezů (klučení a žďáření) pro pole, louky a pastviny či břehové porosty. (Máchal, Husták, 1997)

Přechodná zóna mezi dvěma nebo více ekosystémy, např. rozhraní louky a lesa. Ekoton má určitou šířku a je charakterizován zcela zvláštními okrajovými životními podmínkami. Ekoton mezi jednotlivými biomy měří až desítky kilometrů, mezi jednotlivými biocenózami jen několik desítek metrů. V ekotonu jsou zastoupeny druhy ze všech zúčastněných ekosystémů a navíc zde žijí druhy charakteristické pouze pro daný ekoton, tzn. je zde větší druhová pestrost. Např. na okraji lesa žije více ptáků a ve větším počtu druhů než v sousedících biocenózách lesa a louky. (Kolektiv, 1998)

EKOTOP

(také geotop); soubor přímo působících složek neživého prostředí (podnebí, nadmožská výška, orientace vůči světovým stranám, tvar terénu, sklonitost, geologický podklad apod.) určitého území bez vztahu ke konkrétním organismům. Tento teoretický pojem není správné ztotožňovat s obsahově odlišným termínem *biotop*.

EKOTYP

Genetická podjednotka druhu vzniklá jako výsledek selektivního procesu v přírodním prostředí a vykazující adaptabilitu na dané prostředí

ENDEMIT

Rostlinný nebo živočišný druh, který vznikl a vyskytuje se na malém omezeném území např. jeřáb sudetský v Krkonoších. (Jakrlová, Pelikán 1999)

ENTROPIE

je mírou neuspořádanosti systému (nízká entropie ekosystému tedy znamená jeho vysokou vnitřní uspořádanost). Pod pojmem entropie se rovněž rozumí množství nevyužitelné energie v systému, resp. míra degradace energie z koncentrované do rozptýlené formy. Ve smyslu druhého termodynamického zákona se při každém převodu energie z jednoho organismu na jiný velká část energie přemění v teplo (Odum, 1977).

Přeměna různých forem energie do formy tepla; míra chaosu, neuspořádanosti. Matematický vztah, který vyjadřuje změnu energie při nějakém konečném ději, kdy systém přechází z určité teploty na jinou. Při nevratných dějích, samovolně probíhajících, přechází systém ze stavu méně pravděpodobného do pravděpodobnějšího, přičemž entropie vzrůstá;

Míra degradace energie v živých systémech z koncentrované formy v rozptýlenou podle druhého termodynamického zákona. Ekologické systémy (organismy, ekosystémy, biosféra) přijímají sluneční energii a v průběhu její přeměny část ztrácejí, za současného udržení vysoké uspořádanosti, tj. nízké entropie. (Kolektiv, 1998)

ENVIRONMENTALISTIKA

věda nebo činnost zabývající se životním prostředím a jeho ochranou

EVOLUCE

Spojitý, pozvolný vývoj organismů, ekosystémů a planety, opak revoluce

EXTRAZONÁLNÍ EKOSYSTÉMY

ekosystémy vyskytující se mimo hlavní oblasti svého rozšíření díky specifickým místním podmínkám. Vznikají díky změně přírodních podmínek s nadmořskou výškou (teplota, vlhkost vzduchu atd.)

FYTOGEOGRAFICKÁ OBLAST

Územní celek, který se významně liší strukturou své flory od všech ostatních oblastí. Každá oblast je definována především na základě výskytu endemických taxonů.

GENOFOND

Soubor různorodých a jedinečných dědičných vlastností uložený v genech všech jedinců určitého druhu. Genofond mikroorganismů, rostlin, hub i živočichů je neobnovitelným *přírodním zdrojem*. Je-li některý druh vyhuben, je jeho g. pro svět trvale ztracen. Ochrana genofondu či diverzity je proto významným úkolem *ochrany přírody* i v mezinárodním měřítku. Genofond je předpokladem dědičné rozmanitosti druhu. (Máchal, Husták, 1997)

Genový fond – soubor genů určité skupiny organismů (populace, skupiny populací nebo druhů); z hlediska ochrany přírody soubor všech živých organismů v určité oblasti v určité době

Genové zdroje, které jsou souborem všech genů a cytoplazmatických faktorů dědičnosti organismů v určitém ekosystému či územním celku.

GENOTYP

Genetická struktura organismu tvořená všemi geny. Je výsledkem generativní reprodukce. Vegetativním množením se genotyp jedince nemění.

GLACIÁL

Má dva významy:

1. Chladná období v ledové době (pleistocénu)
2. Biom pevniny, jehož klima je natolik studené, že neumožňuje vznik souvislých dřevinných formací. Společenstvo organismů arktických a antarktických oblastí.

HADÁL

Biom vodního biocyklu. Nejhlubší část dna oceánů od 6000 m hloubky

HODNOCENÍ KRAJINNÉHO RÁZU

proces, vycházející ze stavu všech charakteristik, jimiž je krajinný ráz určován. Vyhodnocuje se kvantitativní a kvalitativní dochovanost, prostorové rozmístění a vzájemné vztahy jednotlivých charakteristik. Pro určení míry dochovanosti krajinného rázu dané krajiny v určitém místě slouží porovnání souboru jejích typických charakteristik se souborem charakteristik v hodnoceném místě dochovaných. Hodnocení slouží k určení míry narušení krajinného rázu dané krajiny v daném místě a k určení míry jeho ochrany či obnovy.

HOMEOSTÁZE

rovnováha v přírodě, jedna ze základních podmínek života; dynamická funkční rovnováha ekosystému, která je udržována jeho vlastními silami, vnitřními autoregulačními mechanismy. Homeostatický ekosystém odolává rušivým vlivům, nedochází v něm ke krajním (extrémním) výkyvům v jeho stavu a ve složení všech jeho součástí. Samoregulační mechanismy zabezpečující kolísání všech stavů, dějů a složek ekosystému kolem rovnovážného stavu, stálou souhru koloběhu látek a toku energie. Základem homeostatických mechanismů jsou zejména negativní zpětné vazby. (Máchal, Husták 1997)

Souborem zpětných vazeb se udržuje živý systém v poměrně ustáleném stavu, který se sám vyrovnává a nevyžaduje vnější zásahy nebo popudy. Homeostáze představuje dynamické kolísání kolem rovnovážného stavu, kterým živý systém vyrovnává výkyvy, způsobené narušením z vnějšího okolí. Nadměrné výkyvy způsobené obvykle člověkem mohou homeostázu narušit, takže systém již není schopen vrátit se k rovnovážnému stavu a dojde k jeho dočasnému nebo trvalému zhroucení. (Pelikán 1993).

HOMEORHEZE

Podle Waddingtona (1977) jde setrvalý vývoj ekosystému. Některé ekosystémy vykazují tendenci k setrvalé dynamice (nikoliv tendenci k dynamické rovnováze). Takovému stavu se pak říká homeorheze -setrvalé plynutí. (Máchal, 1994). V typické podobě je rozvinuta u divočících toků.

HOME RANGE

Prostorové vymezení hranic obývaných určitým živočichem či populací určitého druhu. Prostor není aktivně ani pasivně hájen proti jedincům stejného či jiného druhu. (Burt, 1943)

HYBRIDOGENEZE

Vznik nových druhů křížením druhů „rodičovských“ (například skokan zelený)

HYDROSFÉRA

Kusý obal Země. Vodní prostředí zahrnující moře, oceány a jezera.

CHRÁNĚNÁ ÚZEMÍ

přesněji "**zvlášť chráněná území**", jsou přírodovědecky či esteticky významná nebo jedinečná území, vybrané krajinné celky a ekosystémy, které jsou pro své přírodní, ekologické a krajinné hodnoty prohlášeny podle zákona ČNR o ochraně přírody a krajiny č. 114/92 Sb. za zvlášť chráněné. Jejich funkcí je zachování a znovuoobnovování určitých *přírodních zdrojů*, zásadní podíl na ekologické rovnováze a udržování stálosti kulturní krajiny a zachování druhové rozmanitosti živých organismů v přírodě. (Begon, Harper, Townsend 1997) Důležitá je rovněž jejich estetická hodnota a ochrana krajinného rázu, hygienický a rekreační význam i vědeckovýzkumná hodnota a využití. Zákon stanoví tyto **kategorie zvlášť chráněných území: národní park (NP), chráněná krajinná oblast (CHKO), národní přírodní rezervace (NPR), přírodní rezervace (PR), národní přírodní památka (NPP), přírodní památka (PP)**. K ochraně krajinného rázu s významnými estetickými a přírodními hodnotami, který není zvláště chráněný, může být zřízen **přírodní park**. Území s dočasným nebo nepředvídaným výskytem rostlinných nebo živočišných druhů, nerostů nebo paleontologických nálezů může být vyhlášeno za **přechodně chráněnou plochu** a to na předem stanovenou dobu, nebo na opakované období (např. po dobu hnízdění). Přechodně chráněnou plochu lze vyhlásit též z jiných vážných důvodů, zejména vědeckých, studijních nebo informačních. Nejstarším chráněným územím v České republice je Národní přírodní rezervace Žofínský prales v Novohradských horách, která byla vyhlášena již v roce 1838. **Biosférické rezervace** jsou velkoplošná chráněná území se suchozemskými nebo přímořskými *ekosystémy*, které jsou mezinárodně uznány v rámci programu UNESCO Člověk a biosféra (MAB) a obsahují reprezentativní ukázky pro příslušnou oblast. Podle Rámcových stanov pro Světovou síť biosférických rezervací tyto přispívají k ochraně krajiny, ekosystémů a genetické variability, prosazují kulturně, sociálně a ekologicky udržitelný hospodářský a demografický rozvoj.

CHRÁNĚNÉ DRUHY

Viz zvláště chráněné druhy a viz ohrožené druhy

INBREDNÍ DEPRESE

(*inbreeding depression*) Problém málo početných populací (např. chovaných v zajetí ,v ZOO) - dochází k expresi škodlivých alel zděděných po obou rodičích. U některých rostlin existují různé mechanismy zabraňující samoopylení.

INDEX DIVERZITY

index, který matematicky vyjadřuje pravděpodobnost, že jedinec náhodně vybraný ze společenstva náleží vybranému biologickému druhu. Nejpoužívanější je Shannonův-Weaverův index diverzity, jehož hodnoty rostou s přibývajícím biologickými druhy a s rovnoměrností jejich zastoupení ve sledované biocenóze

INTERVENCE

managementové opatření vedoucí ke změnám (například v druhovém složení sledovaného společenstva).

INTRODUKCE

Záměrné aktivní přenesení jedinců druhu do nové oblasti. Inrodukce znamená umožnit místní uchycení dosud cizímu druhu, tedy inrodukce na velkou vzdálenost jsou buď neúspěšné, nebo krajně riskantní (viz též reintrodukce).

INVAZE

Náhlé osídlení území větším počtem jedinců určitého druhu. Biologické invaze jsou jedním z průvodních faktorů globalizace. Člověk přemísťuje rostlinné a živočišné druhy po mnoho staletí. Porosty vyšší, hustší, s větší biomasou jsou obecně odolnější k invazi. Neplatí, že společenstva s vyšší druhovou diverzitou jsou odolnější k invazi.

IUCN

Zkratka pro „International Union for Conservation of Nature and Natural Resources“ (Mezinárodní unie pro ochranu přírody a přírodních zdrojů).

K- STRATÉGOVÉ

druhy, u nichž přirozený výběr zvýhodňuje jedince, kteří rostou a dospívají pomaleji, mají menší počet potomstva, jsou dlouhověcí, mohou trvale žít ve vysoké hustotě populace při únosné kapacitě prostředí K. Jejich populace je stabilní, vytěsňují konkurenční druhy, do nových prostorů pronikají zvolna, osídlení je však trvalé (z živočichů např. slon a velcí kopytníci). Opakem jsou r- stratégové.

KALAMITA

pohroma, rozsáhlé hospodářské škody v lesích nebo v zemědělsky obdělávaných oblastech vzniklé působením nepříznivých biotických, abiotických nebo antropogenních faktorů. Např. kalamita v lesích způsobená nárůstem populace lýkožrouta smrkového v důsledku jeho gradace. Kalamita není ekologický nebo environmentální termín, ale je to výraz ekonomický. V ekologických souvislostech hovoříme o disturbanci.

KLIMATICKÁ PÁSMA

Základní zeměpisné rozdělení zemského povrchu podle klimatických podmínek : tropické, subtropické, mírné, subarktické a arktické (Jakrlová, Pelikán 1999)

KLIMAX

závěrečný vývojový stupeň sukcesní řady, tj. klimaxový *ekosystém*, ve kterém jsou tok energie a koloběh látek v rovnováze s okolním prostředím. To např. znamená, že velikost produkce (množství *biomasy* vytvořené na určité ploše v určitém čase) je úměrná rychlosti rozkladu biomasy; příjem minerálních látek z půdy nepřevyšuje návrat živin do půdy, energie vázaná *fotosyntézou* je v rovnováze s odběrem energie při dýchání. **Klimatický klimax** je konečné stádium ekosystému, který se dále mění pouze v závislosti na celkových změnách klimatu; **edafický klimax** je v rozhodující míře určován vlastnostmi půdy, je to příklad blokované sukcese. (Máchal, Husták, 1997)

Vrcholné stádium sukcese, které je víceméně vzájemně vyvážené; konečná, v časovém měřítku relativně stabilní fáze vývoje společenstev a abiotického prostředí, které je obklopuje (viz též homeostáze ekosystému). Představuje optimální životní podmínky rostlinných i živočišných druhů podle jejich ekologických nároků v určitém prostoru a určuje tak jejich rozšíření; má zpravidla největší druhovou *diverzitu*, nejsložitější potravní vazby (viz též řetězec potravní), největší produkci a nejdokonalejší koloběh látek. (Kolektiv, 1998)

KOMENZALISMUS

Vztah dvou druhů využívajících společný zdroj potravy, aniž by šlo o konkurenci

KOMPETICE, KONKURENCE

Vztah dvou druhů využívajících společný zdroj potravy, který je omezený a druhy o zdroj soutěží

KOSTRA EKOLOGICKÉ STABILITY KRAJINY

v současné době existující soustava stabilnějších částí (segmentů) *krajiny* (mokřady, nehnojené květnaté louky, různověké smíšené lesní kultury, liniová vegetace na mezích apod.); předpoklad pro vytváření a fungování *ÚSES*.

KRAJINA

je svérázná část zemského povrchu, kde se stýkají a vzájemně na sebe působí geologické podloží s reliéfem, ovzduší, voda, půda, rostliny a živočichové, a člověk se svými výtvoři a aktivitami. Každá krajina má určitou polohu na povrchu země, svérázný vzhled, svéráznou energetickou bilanci a vyznačuje se svérázným vývojem. V přírodní člověkem neovlivněné krajině byla mozaika společenstev rostlin a živočichů určována pouze přírodními silami - charakterem podnebí, vlastnostmi půd, tvary reliéfu a oběhem vody v krajině. (podle Bučka a Laciny, 1994) "Krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky." (Zákon č. 114/92 o ochraně přírody a krajiny)

KRAJINNÝ RÁZ

Krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umísťování a povolování staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny, na harmonické měřítko a vztahy v krajině.

KRYOSFÉRA

Kusý zemský obal tvořený ledem a sněhem.

LITORÁL

Společenstvo druhů rostlin a živočichů žijící v pobřežních pásmech moří, jezer, rybníků, řek, tůní.

MANAGEMENT POPULACÍ

řízená péče o populace živočichů – systém opatření, kterým je v rámci druhové ochrany zabezpečována dostatečná početnost populací ohrožených druhů (obnova populací) nebo je naopak udržována početnost ekonomicky a epidemiologicky závažných druhů pod prahem ekonomické škodlivosti (integrováná ochrana) (Kolektiv, 1998)

METAPOPOPULACE

populace ze vzájemně více či méně izolovaných subpopulací. Jednotlivé segmenty takto chápané populace, byť navzájem od sebe izolované, jsou geneticky kompatibilní, tedy mezi sebou křížitelné.

METABOLISMUS

Výměna látková, základní vlastnost živých organismů.

MIGRACE

Stěhování jedinců populace jak na území obývaném populací tak i mimo tato území.

MINIMÁLNÍ ŽIVOTASCHOPNÁ POPULACE

minimal viable population (MVP) je nejmenší možná izolovaná populace mající 99% pravděpodobnost existence po dobu 1000 let navzdory předvídatelným vlivům. (Shaffer, 1981) Zjednodušené hodnoty v praxi: u obratlovců ochrana 500-5000 jedinců by měla postačovat pro udržení genetické variability. Měla by to být taková hodnota, která umožní přežít populaci v nepříznivých letech tak, aby byla schopna se populace v následujících letech dostat na předchozí úroveň. Na základě analýzy ovce tlustorohé se zjistilo, že i prostorově izolovaná část populace je schopna přežít jen pokud má alespoň 50 jedinců. Na základě minimální velikosti životaschopné populace lze odhadovat také minimální velikost území (minimum dynamic area), která je nezbytná proto, aby se udržela MVP. Je velmi rozdílná u různých druhů: populace medvěda grizzlyho: potřeba 50 000 km² pro 50 jedinců a 2 500 000 km² pro 1000 jedinců.

MIKROKLIMA

Jevy podnebí v přízemní vrstvě vzduchu do výšky asi 2 km, v horizontálním rozsahu do 1 km. Významným znakem m. jsou strmé přechody (gradienty) meteorologických prvků (např. světla, tepla, vlhkosti).

MOKŘAD

močál – rovinaté území s hladinou vody kolísající v úrovni bažinatého povrchu. Hospodářsky nevyužívané či extenzivně využívané území s osobitou flórou a faunou; mnoho zde žijících druhů patří k vzácným a chráněným.

MUTAGENEZE

Vznik nových druhů vyvolaný mutací genetického materiálu v rámci původního druhu

MUTUALISMUS

vztah dvou organismů. Soužití prospěšné, pro zúčastněné druhy často nezbytné a trvalé.
Například : soužití hub s kořeny vyšších rostlin (mykorhyza)

NATURA 2000 - soustava chráněných území v členských státech EU. Natura 2000 je pragmatickým nástrojem ochrany přírodního prostředí a druhů, nikoli omezením veškeré lidské činnosti ve využívání krajiny. Praktické zajištění je na členských státech Společenství. Státy mají samy určit jak nejlépe uchovat stanoviště, která budou (na základě návrhu jednotlivých zemí) uznána jako důležitá z hlediska celého Společenství. Každý členský stát musí předložit Evropské komisi (zjednodušeně řečeno) návrh sítě území evropského významu (SCI) , někdy také nazývané jako území zvláštní ochrany (SACs = Special Areas of Conservation). Tato území musí být vylišena na základě vyhlášky o biotopech a musí být doplněna ještě sítí území zvláštního významu podle vyhlášky o ochraně ptáků (SPAs = Special Protected Area).

Tato území stěžejního významu budou dále hodnocena podle biogeografických kritérií a členské státy je konečně formálně prohlásí za zvláštní chráněná území a stanoví opatření k jejich optimální ochraně. Celá síť má být připravena do roku 2004 a k seminářům a diskusím o jejím zřízení jsou zváni i zástupci z přizvaných zemí včetně nevládních organizací.

NEOENDEMITY

mladé druhy nebo nižší taxonomické jednotky, z vývojového hlediska nepříliš dávno vzniklé (během kvartéru) V ČR pouze neoendemity.

NEOFYTA

druhy nepůvodních rostlin, které se na toto území dostaly díky různým mechanismům až v důsledku zavlečení nebo otevření nových cest pro jejich šíření a to obvykle v souvislosti s lidskou činností. Patří sem např. netykavka malokvětá (*Impatiens parviflora*), celík kanadský (*Solidago canadensis*), aj.

NEOZOA

Nepůvodní druhy živočichů které se na určité území dostaly díky různým mechanismům ať už v důsledku zavlečení nebo otevření nových cest pro jejich šíření a to obvykle v souvislosti s lidskou činností. (Hudec, 2006)

NIKA

ekologický prostor, v němž daný organismus žije, včetně životní strategie a úlohy, kterou organismus v prostředí hraje. Ekologická nika má tři základní rozměry – potravní, prostorový a časový a lze ji charakterizovat jak pro druhy, tak pro skupiny druhů. (Jiří Gaisler, Václav Vančata)

Ekologická nika je vymezení všech životních požadavků (potravních, prostorových aj.), které organismu určitého druhu umožňují prostorové a funkční začlenění do struktury ekosystému. Místo (výklenek) ve struktuře ekosystému, které populace určitého druhu vyplňuje. Organismus se přizpůsobuje ekologické nise komplexem adaptací. Dva biologické druhy nemohou obývat shodnou niku (tzv. Gauseho vytěsňení)

NIVÁL

Nivální, sněžná oblast. Biom suchozemského biocyklu. Uzemí nad sněžnou čarou, převládá zde mrazové zvětvávání.

ODPOR PROSTŘEDÍ

všechny vlivy prostředí, které působí na populaci negativně (brzdí její růst, snižují životnosti jedinců, zmenšují potravní zdroje, omezují velikost životního prostoru apod.). Intenzita odporu prostředí se zvyšuje růstem početnosti a v závislosti na hustotě populace.

OHROŽENÉ DRUHY

Za ohrožené druhy jsou považovány na mezinárodní úrovni druhy rostlin a živočichů uvedené v mezinárodních konvencích; na celostátní úrovni druhy uvedené v takzvaných červených knihách, případně na regionální úrovni druhy publikované v místních seznamech ohrožených druhů nebo druhy za takové označené a zdůvodněné při konzultacích se zájmovými skupinami, orgány státní správy ochrany přírody či AOPK.

OCHRANA PŘÍRODY A KRAJINY

Ochranou přírody a krajiny se podle zákona 114 /92 Sb. rozumí péče státu a fyzických i právnických osob o volně žijící živočichy, planě rostoucí rostliny a jejich společenstva, o nerosty, horniny, paleontologické nálezy a geologické celky, péče o ekologické systémy a krajinné celky, jakož i péče o vzhled a přístupnost krajiny. Účelem zákona je přispět k udržení a obnově přírodní rovnováhy v krajině, k ochraně rozmanitostí forem života (**biodiverzity**), přírodních hodnot a krás a k šetrnému hospodaření s přírodními zdroji. Ochrana přírody a krajiny podle tohoto zákona se zajišťuje mj. účastí na tvorbě a schvalování lesních hospodářských plánů s cílem zajistit **ekologicky vhodné lesní hospodaření**, spoluúčastí v procesu **územního plánování** a stavebního řízení s cílem prosazovat vytváření ekologicky vyvážené a esteticky hodnotné krajiny, ovlivňováním **vodního hospodaření** v krajině s cílem udržovat přirozené podmínky pro život vodních a mokřadních ekosystémů při zachování přirozeného charakteru a přírodě blízkého vzhledu vodních toků a ploch a mokřadů.

V ochraně přírody se prolínají a doplňují dva trendy : ochrana **druhů** a ochrana **biotopů**.

Vědeckým základem ochrany přírody je biologie ochrany přírody (a ekologie). Tato vědecká disciplína se označuje mezinárodně uznávaným termínem „**conservation biology**“, zatímco u nás se pro ni vymýšlejí (nikým nepoužívané) názvy jako sosieologie nebo sozologie

Státní ochrana přírody je v České republice zabezpečována obecními úřady, pověřenými obecními úřady, obecními úřady obcí s rozšířenou působností, krajskými úřady, správami národních parků a chráněných krajinných oblastí, Českou inspekcí životního prostředí a ministerstvem životního prostředí ČR. Ke kontrole dodržování předpisů o ochraně přírody a krajiny ustavují krajské úřady a správy národních parků a chráněných krajinných oblastí stráž přírody, zejména z řad dobrovolných pracovníků.

OCHRANA DRUHŮ

morálně, prakticky i eticky motivovaná snaha o zachování druhového bohatství rostlin i živočichů v místním, regionálním i globálním měřítku (zachování bioty Země). Je součástí ochrany přírody. Rozlišuje se: a) o. územní, kdy chráníme část území pro zachování jednoho nebo více ohrožených druhů, popř. pro záchranu celého společenstva s jeho stanovištěm (tj. celého ekosystému), b) o. druhová, zaměřená na záchranu konkrétního ohroženého druhu rostliny nebo živočicha, jejich početnost zvyšujeme uváženými opatřeními v přírodě, pěstováním v botanických zahradách nebo chovem v zoo, zpětným vysazováním nebo vypouštěním do přírody na vhodná stanoviště. Pro o. d. jsou nezbytná vhodná právní ustanovení a jejich dodržování.

ORGANISMUS

samostatný celek organizované živé biomasy, schopný samostatného života, zejména výměny látkové (metabolismu) a rozmnožování (reprodukce).

PALEOENDEMITY

Staré ustálené druhy, předkvartérní, od všech příbuzných druhů značně odchylné

PARZITISMUS

Vztah dvou druhů kdy jeden (obvykle menší, nazývaný parazit) žije na úkor druhého (obvykle větší, nazývaný hostitel) aniž by ho přímo zabil.

POKUTA

Na úseku ochrany přírody se ukládá podle § 87 zákona 114/92 Sb. Orgán ochrany přírody uloží pokutu fyzické nebo právnické osobě, která se dopustí přestupku tím, že např. usmrcuje zvláště chráněné živočichy zařazené do kategorie ohrožených přímo nebo způsobí jejich úhyn nedovoleným zásahem do jejich životního prostředí nebo chytá zvláště chráněné živočichy. Při stanovení výše pokuty se přihlíží k závažnosti protiprávního jednání a k rozsahu hrozící nebo způsobené újmy ochraně přírody a krajiny. Za přestupky v ochraně zvláště chráněných živočichů lze uložit pokutu až dvojnásobnou, pokud byly spáchány ve zvláště chráněných územích. Pokud jde o právnickou osobu či podnikatele, je možno uložit pokutu vyšší. Uložení (a zaplacení) pokuty nevylučuje možnost vymáhat uhrazení škody či újmy. Pokud byla uložena (a zaplacena) pokuta, nelze už pachatele za stejný čin stíhat trestně.

POPULACE

Soubor jedinců téhož druhu vyskytujících se v určitém prostoru a určitém čase ve všech vývojových stádiích včetně vajíček, spor, atd. Předpokládá se u nich vzájemná výměna genetických informací. Základní vlastnosti (atributy) : denzita, natalita, mortalita, biotický potenciál, disperze jedinců, růst početnosti, poměr pohlaví, struktura věková, fluktuace. Charakterizují vlastnosti jsou vyjádřitelné kvantitativně, statisticky

POSUZOVÁNÍ VLIVŮ NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Je upraveno původně Zákonem č. 244/1992 Sb., který byl ve většině změněn a nahrazen současně platným Zákonem 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí.

POTRAVNÍ ŘETĚZCE

Zjednodušené vyjádření potravních vztahů v ekosystému seřazením jednotlivých druhů tak, že předcházející druh je vždy zdrojem potravy (energie) pro druh následující. Rozlišujeme tři základní typy p. ř.: **pastevně kořistnický** (např. kopretina - bělásek - vážka - skokan - užovka - čáp bílý), **parazitický** (hostitel - *parazit* - hyperparazit) a **dekompoziční** (např. odumřelá organická hmota - *houby* - *bakterie*). O mnohostranném propojení potravních vazeb v ekosystému lépe vypovídají tzv. **potravní sítě** (složitě propojované potravní řetězce různých typů).

PREDÁTOR, PREDACE

Kořistník, živočich živící se lovem jiných živočichů (káně lesní je predátorem hraboše polního, pavouk je predátorem mouchy, stěvlík je predátorem svinky apod.). Predace je kořistění - dravý způsob života, při němž živočich (predátor) aktivně vyhledává a loví kořist pro potravu

PRESERVING OF BIODIVERSITY

Zachování biodiverzity, většinou vyloučením lidských zásahů (pasivní přístup)

PRINCIP PRIORITY

Nomenklatorické pravidlo, podle kterého se obvykle za platné jméno daného druhu považuje jeho nejstarší platně uveřejněné jméno. Všechna jména přiřazená tomuto druhu později jsou považována za neplatná synonyma. Jestliže bylo jméno druhu již jednou řádně stanoveno, nelze je měnit, a to ani tehdy, prokáží-li nové poznatky, že necharakterizuje organismus zcela přesně.

PRINCIP TYPU

Nomenklatorické pravidlo, podle kterého lze druhové jméno vztáhnout pouze k druhu, k němuž patří i typový (nomenklatoricky závazný) exemplář uložený ve vědecké sbírce. Obdobně má rod svůj typový druh (*Talpa*, krtek – *Talpa europaea*, krtek obecný) a čeleď má svůj typový rod (*Talpidae*, krtkovití – *Talpa*, krtek). Rozděluje-li se např. původní rod na několik samostatných rodů, musí být původní jméno rodu použito pro rod, ke kterému typový druh náleží.

PŘÍRODNÍ HODNOTA

je dána především zastoupením přirozených ekosystémů (vysoká míra přirozenosti aktuální vegetace, nízký stupeň antropogenního narušování krajiny), biologickou rozmanitostí stanovišť, harmonickým charakterem vztahů mezi ekosystémy (vč. harmonické mozaiky ekosystémů antropickým působením přetvořených) a přírodními dominantami krajiny.

PŘÍRODNÍ ZDROJE

jsou ty části živé nebo neživé přírody, které člověk využívá nebo může využívat k uspokojování svých potřeb. Obnovitelné přírodní zdroje mají schopnost se při postupném spotřebovávání částečně nebo úplně obnovovat, a to samy nebo za přispění člověka. Neobnovitelné přírodní zdroje spotřebováváním zanikají." (Zákon č. 17/92 o životním prostředí, § 7). Mezi přírodní zdroje patří např. sluneční energie, nerostné bohatství, *půda*, voda, ovzduší, rostlinstvo,

živočišstvo, lesy, atp.

r- STRATÉGOVÉ

Druhy jejichž jedinci rostou a dospívají rychleji, mají velký počet potomstva a jsou krátkověcí. Jejich populace má rychlý růst (r), ale početnost jedinců prudce kolísá. Mnoho energie vkládají do reprodukčních orgánů. Rostliny většinou jsou jednoleté a produkují mnoho drobných semen s dobrou klíčivostí. Mají exponenciální růst početnosti (merlík, lebeda, hořčice rolní, mák).

REFUGIUM

Útočiště, místo kde druh či společenstvo překonává nepříznivé období

REINTRODUKCE

Znovuzavedení (navrácení) druhu na lokalitu. Reintrodukce může být na náhradní lokalitu, kdy je druh dočasně deponován z upravované lokality např. do zoologické zahrady či jiné odborně vedené stanice, a zpět. Reintrodukce druhu, který na lokalitě byl a vymizel, jsou v podstatě introdukce, protože původní populace ve své genetické jedinečnosti se nevrátí. Existuje podceňovaný problém s úspěšností takového přenosu.

RELIKT

Druh, který přetrval v refugiu a přežívá ačkoliv podmínky v okolí se trvale změnily. Typický příklad: Glaciální relikv - ostružiník moruška v Krkonoších

RENATURALIZACE

Nepříliš používaný termín v zásadě totožný s výrazem revitalizace, částečně se překrývá s výrazem rekultivace.

RESILIENCE

Schopnost systému, po změně způsobené vnějším vlivem, vrátit se do původního stavu (až do mezního okamžiku, kdy dojde k jeho zhroucení).

REVITALIZACE

oživení, obnovení. Soubor opatření ke zvýšení ekologické stability člověkem poškozených ekosystémů či částí krajiny. Termín je vhodné použít v případě kde jde o obnovu přírodních procesů.

REZISTENCE

Schopnost systému odolávat vnějším vlivům

SPECIACE

Proces, při kterém se z jednoho původního druhu vyvine jeden nebo více nových druhů

SPOLEČENSTVO

Viz biocenóza

STANOVIŠTĚ

Viz biotop

STENOTOPNÍ

vázaný na úzký výběr biotopů.

SELEKCE PŘÍRODNÍ,

přírodní výběr, zvýhodňování jedinců v populaci, kteří jsou pro dané nebo měnící se podmínky prostředí nejlépe přizpůsobeni. Jeden nebo více činitelů zde působí kladně na přežívání a rozmnožování těchto jedinců a jejich podíl v populaci se stále zvětšuje (např. s.p. jedinců typu K nebo r v populaci). Tento proces je základem evoluce organismů v průběhu geologických dob. Existenci přírodního výběru si poprvé uvědomil Ch. Darwin (1859) a založil na něm svou teorii vývoje a vzniku druhů.

SOUŠE

pevniny, tvoří $146 \cdot 10^6$ km² (tj. 28,6%) zemského povrchu. K tomu lze připočítat plochu sladkých vnitrozemských vod, která činí jen $2 \cdot 10^6$ km² (tj. 0,4%), což dohromady tvoří 29% zemského povrchu. Zbývajících 71% pokrývají oceány.

SUKCESE

je uspořádaný sled vývoje ekosystémů zahrnující změny jejich prostorového a funkčního uspořádání v průběhu času - od jednoduchých po nejsložitější společenstva; postupný proces vzniku stabilního ekosystému na určitém místě. V našich klimatických podmínkách s. většinou směřuje od ekosystémů jednoletých bylin přes ekosystémy vytrvalých travin k ekosystémům listnatých lesů (v nižších a středních polohách) nebo k ekosystémům horských smrčín. Kvalitativní, kvantitativní i prostorové změny společenstva na určitém místě v průběhu času. Změny jsou vyvolány aktivitou biocenózy, která mění vlastní prostředí tak, že se stává příznivější pro biocenózu jinou, která postupně nahradí biocenózu současnou. Změny mohou být také vyvolány lidskou činností či změnami přírodních podmínek. Přirozená sukcese končí ustáleným ekosystémem, klimaxem, pokud není v nějakém stadiu blokována.

Sled vyhraněných ekosystémů, které se v daném území vzájemně nahrazují, se nazývá **sukcesní řada**. Jednotlivé přechodné typy ekosystémů se označují jako **sukcesní stadia**.

Sukcese primární, prvotní, probíhá velmi pomalu na místě, které ještě nikdy nebylo pokryté vegetací a kde chybějí jakékoli diaspory rostlin i mikroedafon (např. na skále, důlních výsypkách, haldách, na půdách obnažených erozí, sesuvem, ústupem ledovců, na lávě, vulkanickém prachu aj. materiálu, na náplavech, písčitých dunách. S. p. začíná obvykle nižšími organismy (řasy, lišejníky, bakterie, houby), stejně však i vyššími cévnatými rostlinami, jejichž diaspory přivál vítr nebo je nanesli ptáci a savci. **Sukcese sekundární**, druhotná, probíhá mnohem rychleji než s. primární na místě, které už bylo někdy pokryto vegetací, jež byla nějak odstraněna. V půdě je zásoba mikroorganismů i diaspor, někdy i v latentním stavu. S.s. probíhá na lesních pasekách, opuštěných polích, různých úhorech, nekosených loukách a pastvinách, na

místech zničených požárem, záplavou, člověkem apod. Zkráceně : Posloupnost změn v biocenozách

SYMBIOGENEZE

Vznik nového druhu splynutím dvou nebo více rodičovských druhů (lišejníky – houba a řasa)

SYMBIÓZA

(sym - „spolu“ a bios - „život“) vědecký termín označující jakékoli úzké soužití dvou a více organismů. Jedinec, který vstupuje do daného symbiotického vztahu, se nazývá symbiont. Často se však termín symbióza používá pouze ve smyslu oboustranně výhodného soužití, ačkoliv ve skutečnosti zahrnuje veškeré modely soužití mutualizmem počínaje a parazitizmem konče. Symbiotické svazky mohou být obligátní, nebo fakultativní.

SYMPATRIE

Situace, kdy druhy mají částečně nebo úplně shodné areály rozšíření

TAXON

Jednotka příslušná k latinskému (vědeckému) názvu. Systematická jednotka, většinou je míněn druh či rod.

TERITORIUM

Území, které jedinci, páru nebo skupině živočichů poskytuje potřebné životní podmínky (potravu, úkryt, prostor pro rozmnožování i odpočinek atd.). T. si zvířata aktivně brání proti jedincům stejného druhu buď celoročně (např. bobr) nebo omezenou dobu (hnízdění ptáků, páření rysů a vyder ap.). Akusticky (zvukově) vyznačují svá teritoria např. ptáci (zpěvem) a savci (jelen troubením, vlk vytím). Časté je rovněž vyznačování teritorií pachem (močí, trusem, výměšky žláz atd.). T. není správné zaměňovat s areálem ani s home range.

TOLERANCE

Snášenlivost, schopnost organismů snášet určité rozpětí ekologického *činitele* (teplotní podmínky, vlhkost půdy, ovzduší, slanost vody, obsah živin v půdě, druh potravy atd.). Rozpětí činitelů a podmínek prostředí mezi minimem a maximem, ve kterém může určitý druh rostliny nebo živočicha přežít, se nazývá **ekologická valence** (ekologická amplituda). Např. druhy s úzkou ekologickou valencí se označují předponou **steno-** (např. stenotermní, tj. snášející pouze úzké teplotní rozpětí - tropické orchideje), druhy s širokou ekologickou valencí se označují předponou **eury-** (např. euryfágní, tj. všežravý živočich - kachna divoká).

TRVALE UDRŽITELNÝ ROZVOJ

Trvale udržitelný rozvoj společnosti je takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů. (Zákon č. 17/92 o životním prostředí, § 6).

Využívání organismů, ekosystémů a dalších obnovitelných přírodních zdrojů na takovém stupni, který umožňuje jejich obnovení. (Kolektiv, 1998)

ÚNOSNÉ ZATÍŽENÍ ÚZEMÍ

Únosné zatížení území je takové zatížení území lidskou činností, při kterém nedochází k poškozování životního prostředí, zejména jeho složek, funkcí ekosystémů nebo ekologické stability. (Zákon č. 17/92 o životním prostředí, § 5).

ÚZEMNÍ OCHRANA

Ochrana biodiverzity zaměřená především na ochranu prostředí, biotopů, na ochranu společenstev. Může však zahrnovat i další fenomény jako je ochranu fosilií, nerostů, vodopádů aj.

ÚZEMNÍ SYSTÉM EKOLOGICKÉ STABILITY KRAJINY (ÚSES)

vzájemně propojený soubor ekologicky stabilnějších částí krajiny, segmentů krajiny, které vytvářejí základní podmínky pro dosažení trvalé ekologické rovnováhy okolní kulturní krajiny, v níž plošně převažují méně stabilní a nestabilní *společenstva*. ÚSES je tvořen prostorovým a funkčním propojením sítí *biocenter*, *biokoridorů* a interakčních prvků (přechodných článků mezi ÚSES a zemědělsky obhospodařovanými plochami, které zprostředkovávají příznivé působení biocenter a biokoridorů na okolní ekologicky méně stabilní krajinu). ÚSES vychází z *kostry ekologické stability* a doplňuje ji o nově navrhované části. Z hlediska významu i plošného rozsahu lze rozlišovat místní, regionální a nadregionální systémy ekologické stability krajiny. Územní systém ekologické stability krajiny je vzájemně propojený soubor přirozených i pozměněných, avšak přírodě blízkých ekosystémů, které udržují přírodní rovnováhu. (Zákon č. 114/92 o ochraně přírody a krajiny, § 3).

Územní systém ekologické stability krajiny je propojený systém přirozených i pozměněných, ale přírodě blízkých ekosystémů, které udržují přírodní rovnováhu. Jejich vymezení na místní, regionální či nadregionální úrovni provádějí orgány územního plánování a orgány ochrany přírody ve spolupráci s orgány vodohospodářskými, ochrany zemědělského půdního fondu a státní správy lesního hospodaření. Ochrana územního systému ekologické stability je veřejným zájmem a je zakotvena v zákoně o ochraně přírody a krajiny. (Kolektiv, 1998)

VAGRANTNÍ DRUH

toulavý druh

VAZBA ZPĚTNÁ

obecně systém řízení a kontroly, kde příčina působí na systém, v němž vyvolá následek, který zpětně ovlivní příčinu. Má stabilizační vliv ve všech ekologických systémech, i v lidské společnosti. Je součástí a podstatou homeostáze. Nedostatek z.v. způsobí nakonec zhroucení systému, což platí i pro lidskou společnost (např. totalitní vlády). Obecný princip : stejná příčina – stejný následek se v současnosti nahrazuje principem : stejná příčina – stejný možný následek.

VĚDECKÝ NÁZEV

Sestává z názvu rodu a druhu. První je vždy začíná velkým písmenem, druhé vždy malým. Název podrodu (subgenus) je uzavřen do kulatých závorek. Autor popisu jednotlivého taxonu se uvádí kapitálkami, často zkratkou. Pokud byl druh i poddruh popsán v jiném rodě, než je uveden (byl revidován), je jméno autora spolu s letopočtem popisu uzavřen do kulatých závorek.

VEGETAČNÍ STUPNĚ

Výškové rozlišení společenstev (především rostlinných) v závislosti na změnách klimatu způsobených nadmořskou výškou, orientací a expozicí svahů, geologickým podložím .

VIKARIACE

Vzájemné zastupování příbuzných druhů živočichů nebo rostlin na podobných stanovištích v různých biogeografických oblastech. Vikarizují druhy jsou příbuzné druhy, které se vylučují svými areály.

VLAJKOVÉ DRUHY

nápadné a známé ohrožené druhy, typické pro společenstvo či stanoviště

VÝZNAMNÝ KRAJINNÝ PRVEK

Významný krajinný prvek jako ekologicky, geomorfologicky nebo esteticky hodnotná část krajiny utváří její typický vzhled nebo přispívá k udržení její stability. (Zákon č. 114/92 o ochraně přírody a krajiny, § 3). Významnými krajinnými prvky jsou lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera, údolní nivy apod.

XENOFYTY

Rostliny, které byly zavlečeny neúmyslně člověkem. Dělí se na archeofyty (zavlečené do 15 století) a neofyty (zavlečené v novověku)

ZOOGEOGRAFICKÁ OBLAST

Územní celek, který se významně liší strukturou své fauny od všech ostatních oblastí. Každá oblast je definována především na základě výskytu endemických taxonů.

ZVLÁŠTĚ CHRÁNĚNÉ DRUHY

Zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů ve smyslu zákona č. 114/1997 Sb., o ochraně přírody a krajiny, uvedené v prováděcích vyhláškách tohoto zákona.

Zkráceně : Druhy chráněné zákonem.

ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

prostor, ve kterém organismus žije, a jeho systém vazeb k prostředí; je to souhrn všech vnějších vlivů (přírodních i kulturních), které jedince obklopují (sociální komunitu, populaci, společnost ap.) a umožňují mu podmínky k životu. Životní prostředí je složité provázaným systémem, jehož obyvatelé jsou nejen objektem, součástí, ale i aktivním spoluvůrcem. Ohrožení životního prostředí je v současnosti jedním z hlavních globálních problémů lidstva

Životní prostředí je podle definice Ministerstva životního prostředí České republiky „systém složený z přírodních, umělých a sociálních složek materiálního světa, jež jsou nebo mohou být s uvažovaným objektem ve stálé interakci. Je to vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů, včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Složkami ŽP jsou především ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie.“

